

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКОЛЯРІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ В ПРОЦЕСІ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Стаття присвячена особливостям формування ціннісних орієнтацій школярів середніх класів в процесі рухової активності. Метою дослідження було вивчити особливості формування ціннісних орієнтацій школярів 5–9 класів в процесі рухової активності за віковими й статевими ознаками.

Дослідження проводились у закладі загальної середньої освіти № 17 м. Луцьк за участю учнів 5–9 класів у кількості 300 чоловік (хлопців – 150, дівчат – 150). Їх вік становить – 10–15 років. Для вирішення поставленої мети були використані наступні методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокіча, методи математичної статистики.

Пріоритетні місця в учнів 5 класу посіли такі важливі цінності, як: “здоров’я”, “задоволення” і “матеріальне забезпечення”. Цінності, які групуються всередині ієрархічної структури, можна визнати як резерв загальної спрямованості людини. Хлопці 5 класу обрали: “цікаву роботу”, “активне, діяльне життя”, “рівність”, “друзі” та “суспільне визнання”. Дівчата: “щасливе, сімейне життя”, “кохання”, “свобода”, “самотійність”, “суспільне визнання”, “впевненість у собі”.

Юнаки-дев’ятикласники перелічили “відкинуті” цінності – це цінності особистого життя (“краса”); абстрактні цінності (“творчість”, “пізнання”) та індивідуальні цінності (“активне, діяльне життя”). А в дівчат, в категорію “незначущих” потрапили: конкретні життєві цінності (“друзі”); абстрактні цінності (“пізнання”, “самотійність”); індивідуальні цінності (“матеріальне забезпечення”).

Таким чином підтверджується, що пріоритети ціннісних орієнтацій у школярів середніх класів змінюються кожний рік і те, що було важливе для них в 5 класі, змінюється у “хвіст” цінностей в 9 класі.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, учні, рухова активність, вік, стать.

The article is devoted to the peculiarities of the formation of value orientations of middle school students in the process of motor activity. **The purpose of the study** was to study the peculiarities of the formation of value orientations of schoolchildren of grades 5–9 in the process of motor activity according to age and gender.

Material and methods. The research was conducted in the institution of general secondary education No. 17 in Lutsk with the participation of 5–9 grade students in the number of 300 people (150 boys, 150 girls). Their age is 10–15 years. To solve the set goal, the following research methods were used: analysis of scientific and methodological literature, questionnaire of value orientations of M. Rokych, methods of mathematical statistics.

To study the peculiarities of the formation of schoolchildren’s value orientations, we used the methodology of M. Rokich, which determines the functioning of the mechanism of value differentiation and the nature of the choice of one or another of them. The methodology consists of two forms on which lists of 16 terminal and 16 instrumental values are provided. The respondent must rate each value on a 5-point scale. All data obtained during the research were processed using the computer program for statistical data processing SPSS Statistics (version 23).

Obtained results. Important values such as “health”, “satisfaction” and “material support” were given priority places among 5th grade students. Values that are grouped within a hierarchical structure can be recognized as a reserve of a person’s general orientation. The 5th grade boys chose: “interesting work”, “active, active life”, “equality”, “friends” and “social recognition”. Girls: “happy, family life”, “love”, “freedom”, “independence”, “public recognition”, “self-confidence”.

The following terminal values, such as: “creativity” and “beauty”, were among the less informative among boys and girls.

The priority values of 9th grade boys include: values of personal life (“satisfaction”, “love”); values of professional self-realization (“interesting work”) and specific life values (“health” and “friends”). For girls: values of personal life (“love”); abstract values (“creativity”); values of professional self-realization (“interesting work”); active values (“social recognition”) and specific life values (“health”).

The guys classified the following as reserve values: specific life values (“happy, family life”); abstract values (“freedom”, “independence”, “equality”, “social recognition”); individual values (“material support” and “self-confidence”); and girls: abstract values (“freedom”, “equality”); specific life values (“happy, family life”); individual values (“active, active life”, “self-confidence”) and personal life values (“beauty” and “pleasure”).

The ninth-graders listed the “rejected” values - these are the values of personal life (“beauty”); abstract values (“creativity”, “knowledge”) and individual values (“active, active life”). And for girls, the following were included in the “insignificant” category: concrete life values (“friends”); abstract values (“knowledge”, “independence”); individual values (“material support”).

Conclusion. *Thus, it is confirmed that the priorities of value orientations of middle school students change every year and what was important for them in the 5th grade changes to the “tail” of values in the 9th grade.*

Depending on the sex-age characteristics of teenagers, the hierarchy of instrumental values also changes. Respondents of grades 5-9 assigned the following priority values-means: responsibility (sense of duty, ability to keep one’s word), firm will (ability to insist on one’s point, not to back down in the face of difficulties) and courage in defending one’s opinion, one’s views.

Keywords: *value orientations, students, motor activity, age, gender.*

Постановка проблеми й аналіз результатів останніх досліджень. Зниження рівня рухової активності школярів різного віку й статті, викликане низкою певних причин, що неминує призводить до зниження фізичного здоров’я й фізичної підготовленості, яке прослідковується протягом останнього періоду часу. Вчені у галузі фізичної культури й спорту одногласно стверджують на тенденцію до подальшого погіршення фізичного стану молодого покоління [1].

Вивчення даної проблематики говорить про те, що дана ситуація склалася у результаті не вдосконалення процесу фізичного виховання в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). Рідко та не в усіх ЗЗСО під час уроків фізичної культури не розв’язується завдання, які спрямовані на формування мотивації школярів до занять руховою активністю. Також, у сучасних школярів виникає брак часу через надмірний обсяг навчального навантаження, однак однією з головних причин гіподинамії цього контингенту учнів є неправильно організоване дозвілля [5].

Через надмірний та вільний доступ до гаджетів та комп’ютерних ігор школярі все більше часу проводять вдома. Як стверджує М.М. Саїнчук, перегляд телепередач, ігри чи робота за комп’ютером витісняють природні локомотії школярів, а рухова активність як інструмент формування тілесності ними практично не сприймається [6].

У результаті проведеного дослідження науковців постає той факт, що у зв’язку з тим, що в більшості школярів різні форми занять руховою активністю обмежуються до 1 години на добу, а рівень їхньої фізичної активності становить всього 30 % від норми [2].

Варто відмітити, що школярі не відчують потребу у заняттях руховою активністю, що веде до нерегулярного відвідування занять із фізичної культури та як результат зниження мотивації до занять фізичними вправами загалом [3].

Аналіз літератури, присвяченої проблемі вдосконалення фізичного виховання школярів, серед питань формування рухових умінь і навичок, пошуку підходів щодо підвищення їхньої рухової активності, фізичної підготовленості важливими є формування ціннісних орієнтацій у галузі фізичної культури [4, 7, 8].

Мета дослідження – вивчити особливості формування ціннісних орієнтацій школярів 5–9 класів в процесі рухової активності за віковими й статевими ознаками.

Методи й організація дослідження. Дослідження проводились у ЗЗСО № 17 м. Луцьк за участю учнів 5–9 класів у кількості 300 чоловік (хлопців – 150, дівчат – 150). Їх вік становить – 10–15 років. Від усіх школярів було отримано інформовану згоду на участь у цьому експерименті.

Для вирішення поставленої мети були використані наступні методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокича, методи математичної статистики.

Для вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій школярів ми використали методика М. Рокича, що обумовлюють функціонування механізму диференціації цінностей та характер вибору тих або інших з них. Методика являє собою два

бланки, на яких надані списки 16 термінальних та 16 інструментальних цінностей. Кожну цінність респондент повинен оцінити за 5-бальною системою. Всі отримані в ході дослідження дані, були опрацьовані за допомогою комп'ютерної програми для статистичної обробки даних SPSS Statistics (версія 23).

Результати дослідження. Система ціннісних орієнтацій виділяє змістовну сторону спрямованості особистості та утворює основу її відносин до оточуючого світу, до інших людей, до самого себе, основу світогляду. Найбільш поширеною на даний час є методика зміни ціннісних орієнтацій М. Рокіча.

Методика призначена для вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій школярів. В залежності від того, які конкретні цінності входять в ієрархію ціннісних орієнтацій особистості, поєднання цих цінностей, ступінь більшого чи меншого, їх переваги щодо інших і т. п., дозволяють визначити, на які цілі життя спрямована діяльність людини і які засоби для досягнення цих цілей, на його думку, представляються бажаними. Аналіз змістовної сторони і ієрархічної структури ціннісних орієнтацій показує також, якою мірою виявлені ціннісних орієнтацій учнів відповідають громадському еталону, наскільки вони адекватні цілям виховання.

У відповідності з прийнятим розумінням природи і особливостей функціонування ціннісних орієнтацій особистості цінності, складові їх структуру і зміст, поділяються на дві основні групи з точки зору цілей і завдань, яким служить та або інша цінність. Першу групу складають цінності-цілі (термінальні цінності), другу – цінності-засоби (інструментальні цінності).

Термінальні цінності – це основні цілі людини, вони відображають довготривалу життєву перспективу, те до чого він прагне зараз і в майбутньому. Термінальні цінності в основному визначають сенс життя людини, вказують, що для нього особливо важливо, значимо, цінно. Як відомо, вміння визначити мету, тобто знайти самого себе і своє місце в житті – дуже важливий показник особистісної зрілості.

Інструментальні цінності – відображають засоби, які вибираються для досягнення цілей життя. Вони виступають в якості інструменту, за допомогою якого можна реалізувати термінальні цінності.

Проаналізуємо термінальні ціннісні орієнтації підлітків 5 – 6 класів за віковими й статевими ознаками. Результати представлені в табл. 1. Їх особисті характеристики різноманітні та цікаві. Пріоритетні місця в учнів 5 класу посіли такі важливі цінності, як: “здоров’я” (середній ранг 4,37 балів, 4,87 балів відповідно), “задоволення” (середній ранг 4,23 балів, 4,73 балів відповідно) і “матеріальне забезпечення” (4,10 балів, 4,77 балів відповідно).

Цінності, які групуються всередині ієрархічної структури, можна визнати як резерв загальної спрямованості людини. Хлопці 5 класу обрали: “цікаву роботу”, “активне, діяльне життя” – по 4,07 балів, “рівність” – 3,97 балів, “друзі” та “суспільне визнання” – по 3,93 балів. Дівчата: “щасливе, сімейне життя” – 4,63 балів, “кохання” – 4,60 балів, “свобода” – 4,53 балів, “самотійність” – 4,50 балів, “суспільне визнання” – 4,47 балів, “впевненість у собі” – 4,37 балів.

До малоінформативних серед хлопців і дівчат потрапили наступні термінальні цінності, такі, як: “творчість” – середній ранг за всією вибіркою 3,80 балів та 4,00 балів відповідно та “краса (переживання прекрасного у природі та мистецтві)” – 3,67 балів та 4,20 балів відповідно.

У хлопців 6 класу до п’яти вагомих термінальних цінностей увійшли: свобода як незалежність у вчинках і діях – 4,57 балів; здоров’я (фізичне й психічне), цікава робота – по 4,50; впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів) та хороші і вірні друзі – по 4,27.

Таблиця 1

Ієрархія термінальних ціннісних орієнтації підлітків 5–6 класів

№	Термінальні цінності	5 клас				6 клас			
		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)	
		Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал
1	Самостійність	4	4,13	9	4,50	12	3,97	14	3,37
2	Впевненість у собі	1	4,40	11	4,37	4-5	4,27	8-9	3,97
3	Матеріальна забезпеченість	5-6-7	4,10	3	4,77	8-9-10	4,10	2	4,43
4	Здоров'я	2	4,37	1	4,87	2-3	4,50	4	4,27
5	Задоволення	3	4,23	4	4,73	14-15	3,87	1	4,47
6	Цікава робота	8-9	4,07	2	4,80	2-3	4,50	6	4,17
7	Кохання	13	3,87	7	4,60	8-9-10	4,10	13	3,60
8	Свобода	5-6-7	4,10	8	4,53	1	4,57	8-9	3,97
9	Краса	16	3,67	14	4,20	16	3,67	15	2,90
10	Друзі	11-12	3,93	5	4,70	4-5	4,27	7	4,13
11	Пізнання	5-6-7	4,10	13	4,23	6	4,23	5	4,20
12	Щасливе, сімейне життя	15	3,70	6	4,63	11	4,03	12	3,67
13	Творчість	14	3,80	16	4,00	7	4,17	10	3,83
14	Суспільне визнання	11-12	3,93	10	4,47	8-9-10	4,10	11	3,73
15	Активне, діяльне життя	8-9	4,07	15	4,07	13	3,90	3	4,33
16	Рівність	10	3,97	12	4,30	14-15	3,87	16	2,87

У дівчат, в п'ятірку пріоритетних цінностей потрапили: задоволення (життя, повне задоволеннь, приємного проведення часу, багато розваг) – 1 місце (4,47 балів); матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних труднощів в житті) – 2 місце (4,43 балів); активне, діяльне життя – 3 місце (4,33 балів); здоров'я (фізичне й психічне) – 4 місце (4,27 балів) та пізнання (можливість розширення своєї освіченості, кругозору, інтелектуальний розвиток) – 5 місце (4,20 балів).

До менш вагомих цінностей увійшли: творчість (можливість творчої діяльності) – 4,17 балів, 3,83 балів відповідно та суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, колег) – 4,10 балів, 3,73 балів відповідно.

В “хвості” термінальних цінностей шестикласників є: самостійність як незалежність у судженнях та оцінках; рівність (братство, рівні можливості для всіх) та краса (переживання прекрасного в природі та мистецтві).

Хлопці 7 класу виділили наступні термінальні цінності: “друзі” (середній ранг 5,00 балів), “впевненість у собі”, “здоров'я”, “задоволення”, “кохання”, “щасливе, сімейне життя” та “суспільне визнання” (по 4,97 балів). У дівчат цієї вікової категорії, до вагомих цінностей, які вказали хлопці, потрапила ще й “цікава робота” (4,57 балів).

Хлопці середину ієрархічної системи заповнили цінностями побутового характеру. Дівчата зорієнтовані на: свободу як незалежність у вчинках і діях; впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів); хороших і вірних друзів; суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, колег); активне, діяльне життя та пізнання (можливість розширення своєї освіченості, кругозору, інтелектуальний розвиток).

До байдужих цінностей в учнів 7 класу потрапили всілякі абстрактні цінності. Варто сказати, що така термінальна цінність, як “краса” і для хлопців і для дівчат, також опинилася в “хвості” життєвих цінностей семикласників.

Школярі 8 класу до ядра цінностей віднесли: “друзі” (хлопці – 5,00 балів; дівчата – 4,10 балів); “задоволення” (хлопці – 4,97 балів; дівчата – 3,77 балів) та “кохання” (хлопці – 4,97 балів; дівчата – 3,80 балів); до “індиферентних”: “матеріальне забезпечення” (хлопці – 4,03 балів; дівчата – 3,57 балів) та “пізнання” (хлопці – 4,00 балів; дівчата – 3,57 балів); до “відкинутих”: до “незначних”: “самотійність” (хлопці – 3,97 балів; дівчата – 2,93 балів); “свобода” (хлопці – 3,97 балів; дівчата – 2,70 балів); “творчість” (хлопці – 3,03 балів; дівчата – 3,07 балів). Прикро, що в дівчат, така конкретна життєва цінність як “здоров’я”, опинилася в ранзі “незначущих” (середній ранг за всією вибіркою – 3,37 балів).

До пріоритетних цінностей юнаків 9 класу увійшли: цінності особистого життя (“задоволення” – 4,27 балів; “кохання” – 4,17 балів); цінності професійної самореалізації (“цікава робота” – 4,23 балів) й конкретні життєві цінності (“здоров’я” та “друзі” – по 4,20 балів). У дівчат: цінності особистого життя (“кохання” – 4,77 балів); абстрактні цінності (“творчість” – 4,67 балів); цінності професійної самореалізації (“цікава робота” – 4,53 балів); активні цінності (“суспільне визнання” – 4,50 балів) та конкретні життєві цінності (“здоров’я” – 4,43 балів).

До резервних цінностей хлопці віднесли: конкретні життєві цінності (“щасливе, сімейне життя” – 4,13 балів); абстрактні цінності (“свобода” – 4,10 балів; “самотійність” – 4,00 балів; “рівність” – 3,97 балів; “суспільне визнання” – 3,93 балів); індивідуальні цінності (“матеріальне забезпечення” – 3,97 балів та “впевненість у собі” – 3,93 балів); а дівчата: абстрактні цінності (“свобода” – 4,40 балів; “рівність” – 4,23 балів); конкретні життєві цінності (“щасливе, сімейне життя” – 4,40 балів); індивідуальні цінності (“активне, діяльне життя” – 4,37 балів; “впевненість у собі” – 4,17 балів) та цінності особистого життя (“краса” – 4,27 балів та “задоволення” – 4,17 балів).

Юнаки-дев’ятикласники перелічили “відкинуті” цінності – це цінності особистого життя (“краса” – 3,90 балів); абстрактні цінності (“творчість” – 3,87 балів; “пізнання” – 3,83 балів) та індивідуальні цінності (“активне, діяльне життя” – 3,80 балів). А в дівчат, в категорію “незначущих” потрапили: конкретні життєві цінності (“друзі” – 4,13 балів); абстрактні цінності (“пізнання” – 4,13 балів; “самотійність” – 4,03 балів); індивідуальні цінності (“матеріальне забезпечення” – 4,10 балів) (табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія термінальних ціннісних орієнтації підлітків 7–9 класів

№	Термінальні цінності	7 клас				8 клас				9 клас			
		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)	
		Рей-тинг	Бал	Рей-тинг	Бал	Рей-тинг	Бал	Рей-тинг	Бал	Рей-тинг	Бал	Рей-тинг	Бал
1	Самотійність	12-13	3,97	16	3,80	12-13	3,97	15	2,93	8	4,00	16	4,03
2	Впевненість у собі	2-3-4-5-6-7	4,97	7-8	4,40	2-3-4-5-6	4,97	8-9	3,53	11-12	3,93	11-12	4,17
3	Матеріальна забезпеченість	8	4,03	12	4,13	8	4,03	6-7	3,57	9-10	3,97	15	4,10
4	Здоров’я	2-3-4-5-6-7	4,97	3-4	4,60	2-3-4-5-6	4,97	12-13	3,37	3-4	4,20	5	4,43
5	Задоволення	2-3-4-5-6-7	4,97	3-4	4,60	2-3-4-5-6	4,97	4	3,77	1	4,27	11-12	4,17
6	Цікава робота	9-10-11	4,00	5	4,57	9-10-11	4,00	12-13	3,37	2	4,23	3	4,53

7	Кохання	2-3-4-5-6-7	4,97	1-2	4,70	2-3-4-5-6	4,97	3	3,80	5	4,17	1	4,77
8	Свобода	12-13	3,97	6	4,47	12-13	3,97	16	2,70	7	4,10	6-7	4,40
9	Краса	16	3,03	13	3,97	15-16	3,03	10	3,50	13	3,90	9	4,27
10	Друзі	1	5,00	7-8	4,40	1	5,00	2	4,10	3-4	4,20	13-14	4,13
11	Пізнання	9-10-11	4,00	11	4,17	9-10-11	4,00	6-7	3,57	15	3,83	13-14	4,13
12	Щасливе, сімейне життя	2-3-4-5-6-7	4,97	1-2	4,70	2-3-4-5-6	4,97	8-9	3,53	6	4,13	6-7	4,40
13	Творчість	14	3,3	15	3,87	15-16	3,03	14	3,07	14	3,87	2	4,67
14	Суспільне визнання	2-3-4-5-6-7	4,97	9	4,37	7	4,93	5	3,67	11-12	3,93	4	4,50
15	Активне, діяльне життя	15	3,07	10	4,20	14	3,07	11	3,43	16	3,80	8	4,37
16	Рівність	9-10-11	4,00	14	3,93	9-10-11	4,00	1	4,23	9-10	3,97	10	4,23

За схожою логічною послідовністю, яка була використана до термінальних цінностей, проаналізуємо інструментальні цінності (цінності-засоби) за віком та статтю. Тобто з'ясуємо, за рахунок яких особистісних здібностей хлопці та дівчата будуть реалізовувати намічені плани.

Разом із цим простежуються цінності, які однаково пріоритетні для хлопців незалежно в якому класі вони навчаються. Наприклад, цінності професійної спрямованості “ефективність у справах (працьовитість, продуктивність в роботі)” та “відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово)” очолила пріоритетні цінності для хлопців усіх вікових груп. У проголошенні “чесності (правдивості, щирості)” пріоритетною цінністю-засобом також проявили хлопці.

“Вихованість (гарні манери, ввічливість)” в учнів 6 класу посідає третю позицію, але з віком переходить до цінностей-засобів, що розташовуються в середині ієрархічної системи цінностей, яка на думку школярів має вагоме значення, але видається їм другорядною порівняно з головними цілями життя. Цікава динаміка прослідковується з “освіченістю”. В 5 класі вона займає 2 місце, 6–9 класах – 10–14 місце.

Малоінформативними є засоби, для цієї вікової групи, як “непримиренність до недоліків в собі та інших”, “терпимість (до поглядів і думок інших людей, вміння прощати іншим їхні помилки та обмани)” та “високі запити (високі претензії)” (табл. 3).

На думку дівчат 5–9 класів до пріоритетних цінностей віднесли: “життєрадісність”, “чуйність”, “старанність” та “раціоналізм”. До “індиферентних” засобів увійшли інтелектуальні цінності (“освіченість”), цінності прийняття інших (“терпимість”), етичні цінності (“непримиренність до недоліків у собі та в інших”, “чесність”) та цінності професійної спрямованості (“відповідальність”). Категорія “відкинутих” була сформована із цінностей професійної спрямованості (“ефективність у справах”, “тверда воля”), цінностей самоствердження (“високі запити”) та інтелектуальних цінностей (“самоконтроль”).

Таблиця 3

Ієрархія інструментальні ціннісних орієнтації підлітків 5–6 класів

№	Інструментальні цінності	5 клас				6 клас			
		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)	
		Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал
1	Високі запити	14	3,80	11	4,10	13-14	3,63	8-9-10	3,77
2	Чуйність	16	3,70	2-3	4,37	10-11	3,90	15	3,13
3	Вихованість	15	3,73	10	4,13	3	4,20	13	3,50
4	Життєрадісність	8	4,07	1	4,63	2	4,27	2	4,23
5	Ефективність у справах	3-4	4,20	5-6	4,27	5	4,10	1	4,27
6	Сміливість у відстоюванні своєї думки	5	4,17	2-3	4,37	1	4,60	4-5	3,93
7	Старанність	6-7	4,13	7	4,23	13-14	3,63	8-9-10	3,77
8	Непримиренність до недоліків у собі та в інших	12-13	3,87	16	3,60	16	3,23	16	2,67
9	Широта поглядів	12-13	3,87	13	4,00	6-7	4,03	11-12	3,67
10	Чесність	9	3,97	5-6	4,27	8	4,00	7	3,83
11	Освіченість	2	4,23	14	3,93	10-11	3,90	3	4,07
12	Самоконтроль	6-7	4,13	9	4,17	12	3,67	4-5	3,93
13	Терпимість	10-11	3,90	15	3,90	15	3,60	14	3,40
14	Тверда воля	3-4	4,20	8	4,20	6-7	4,03	11-12	3,67
15	Раціоналізм	10-11	3,90	12	4,03	9	3,97	8-9-10	3,77
16	Відповідальність	1	4,37	4	4,30	4	4,17	6	3,87

До значних цінностей-засобів, серед хлопців-респондентів 7–8 класів увійшли: 1–2 місце – “вихованість” та “чесність” (по 4,97 балів), 3 місце – “раціоналізм” (4,80 балів), 4 позиція – “ефективність у справах” (4,10 балів), 5–6 сходинка – “старанність” та “самоконтроль” (по 4,07 балів). До другорядних інструментальних цінностей потрапили: 7–8 місце – “чуйність” та “життєрадісність” (по 4,03 балів), 9–10 місце – “сміливість у відстоюванні своєї думки” та “відповідальність” (по 4,00 балів) та 11–13 позиція – “широта поглядів”, “освіченість” та “терпимість” (по 3,97 балів). В “хвості” цінностей-засобів опинилася: “тверда воля” – 14 сходинка, “непримиренність до недоліків у собі та в інших” – 15 місце та “високі запити” – 16 позиція (табл. 4).

Таблиця 4

Ієрархія інструментальні ціннісних орієнтації підлітків 7–9 класів

№	Інструментальні цінності	7 клас				8 клас				9 клас			
		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)		хлопці (n=30)		дівчата (n=30)	
		Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг	Бал
1	Високі запити	16	3,03	15	3,83	16	3,03	16	2,93	12	3,97	16	3,40
2	Чуйність	7-8	4,03	4-5-6-7	4,43	7-8	4,03	4	3,83	16	3,60	9-10	4,17
3	Вихованість	1-2	4,97	12	4,17	1-2	4,97	11	3,40	2	4,30	4-5-6	4,37
4	Життєрадісність	7-8	4,03	1	4,63	7-8	4,03	1	4,03	5	4,20	12	4,10

5	Ефективність у справах	4	4,10	13	4,10	4	4,10	13-14	3,27	9-10	4,03	14-15	4,00
6	Сміливість у відстоюванні своєї думки	9-10	4,00	9	4,37	9-10	4,00	2	3,97	15	3,73	1	4,60
7	Старанність	5-6	4,07	4-5-6-7	4,43	5-6	4,07	12	3,37	7	4,13	3	4,53
8	Непр-сть до недоліків у собі та в інших	15	3,10	16	3,47	15	3,10	9	3,47	13	3,87	7-8	4,23
9	Широта поглядів	11-12-13	3,97	4-5-6-7	4,43	11-12-13	3,97	6-7	3,77	3-4	4,23	14-15	4,00
10	Чесність	1-2	4,97	2-3	4,60	1-2	4,97	8	3,53	3-4	4,23	9-10	4,17
11	Освіченість	11-12-13	3,97	8	4,40	11-12-13	3,97	3	3,87	14	3,86	11	4,13
12	Самоконтроль	5-6	4,07	10	4,23	5-6	4,07	13-14	3,27	6	4,17	13	4,03
13	Терпимість	11-12-13	3,97	11	4,20	11-12-13	3,97	10	3,43	9-10	4,03	4-5-6	4,37
14	Тверда воля	14	3,17	14	3,93	14	3,17	15	3,17	11	4,00	2	4,57
15	Раціоналізм	3	4,80	4-5-6-7	4,43	3	4,80	5	3,80	8	4,10	4-5-6	4,37
16	Відп-сть	9-10	4,00	2-3	4,60	9-10	4,00	6-7	3,77	1	4,59	7-8	4,23

У юнаків 9 класу значущі, резервні та відкинуті інструментальні цінності кардинально відрізняються від відповідей хлопців 7–8 класів. Виняток складає лише “вихованість”, яка посіла так само 2-гу позицію.

Дискусія. Як вказує М.М. Саїнчук, проблема ціннісних орієнтацій школярів є об’єктом вивчення широкого кола науковців [6]. Перед спеціалістами спортивної галузі постає завдання розкриття привабливості цінностей фізичної культури та залучення до них підростаючого покоління. Так, у дослідженнях українських науковців [4, 5, 6] встановлено, що застосування цінностей фізичної культури та спорту формує становлення людини, її біосоціальних засад, суттєвих характеристик тілесної й духовної природи з можливостями соціальної реалізації її інтересів, потреб та амбіцій.

Завдяки вивченню ціннісних орієнтацій М.М. Саїнчук встановив ієрархію термінальних та інструментальних цінностей. Так, для сучасних учнів найбільш значущими цінностями-цілями є цінності особистого життя: “здоров’я”, “кохання”, “наявність хороших і вірних друзів”, “щасливе, сімейне життя” та “свобода”. Відкинутими проголошені такі естетичні цінності: “краса природи і мистецтва”, професійної самореалізації – “творчість” та альтруїстичні – “щастя інших людей”. Групу “індиферентних” складають цінності: “матеріально забезпечене життя” та “життєва мудрість”.

Аналіз інструментальних цінностей, за дослідженням М.М. Саїнчука, дає підстави констатувати, що реалізовувати намічені цілі школярі будуть різними засобами. Тому, “ядро” та “хвіст” інструментальних цінностей за гендерними ознаками переплітаються. Так, ключовими стали цінності: міжособистісного спілкування (“життєрадісність”, “вихованість”); безпосередньо-емоційного світовідчуття (“чесність”), а відкинутими є самоствердження (“непримиренність до власних і чужих недоліків” та “високі запити”) [6].

За дослідженням І.Л. Кенцицької, серед термінальних цінностей юнаків виявились: “активне, діяльне життя”, “суспільне покликання”, “розваги”, “матеріально забезпечене життя”. У дівчат домінували наступні цінності: “розваги”, “активне, діяльне життя”, “краса природи та мистецтва”. Така цінність, як “здоров’я”, посіла останню сходинку у групі термінальних цінностей. До “ядра” інструментальних цінностей юнаків потрапили: “акуратність”, “вміння тримати в порядку речі”, “порядок у справах”, “високі вимоги до життя і високі домагання”, “самоконтроль” та “старанність”. На останніх сходинках виявились наступні цінності: “незалежність” та “висока загальна культура”. У дівчат – “непримиренність до недоліків у собі та інших”, “високі запити”, “терпимість до поглядів і думок інших” та “акуратність”.

Висновки. Таким чином підтверджується, що пріоритети ціннісних орієнтації у школярів середніх класів змінюються кожний рік і те, що було важливе для них в 5 класі, змінюється у “хвіст” цінностей в 9 класі. Варто відмітити, що дві найголовніші термінальні цінності збігаються, як у хлопців так і у дівчат (“здоров’я” та “задоволення (життя, повне задоволень, приємного проведення часу, багато розваг)”).

В залежності від статево-вікових особливостей підлітків змінюється і ієрархія інструментальних цінностей. Респонденти 5–9 класів до пріоритетних цінностей-засобів віднесли: відповідальність (почуття обов’язку, вміння тримати слово), тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами) та сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.

Перспективи подальших досліджень будуть полягати у визначенні загального рейтингу термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій серед школярів 5–9 класів.

1. Бакіко І.В. Теоретико-методичні засади формування цінностей здорового способу життя в процесі фізичного виховання у дітей шкільного віку [реферат]. Київ; 2023; 52.
2. Захарченко М. Особливості ціннісних орієнтацій учнівської молоді в процесі фізичного виховання. *Молодий вчений*. 2018; 4. 2(56.2): 1-5.
3. Круцевич Т.Ю., Марченко О.Ю. Моделі ціннісних орієнтацій у поведінкових характеристиках особистості школярів різних вікових груп. *Спортивний вісник Придніпров’я*. 2018; 2: 57-64. URL: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2018-02/2018-02-00.pdf>. <https://doi.org/10.15391/snsv.2018-5.001>.
4. Круцевич Т.Ю., Марченко О.Ю. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві*. 2018; 3(43): 144. <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2018-03-26-35>
5. Марченко О. Вікові та гендерні особливості формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту: науково-теоретичний журнал*, 2018; 3: 80-7. <https://doi.org/https://doi.org/10.32652/tmfvs.2018.3.80-87>
6. Саїнчук М.М. Формування ціннісних орієнтацій в сфері фізичної культури і спорту учнів старших класів в процесі фізичного виховання: дисертація. Київ; 2012; 247.
7. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. МОНУ. 2019; 63. URL: <http://mon.gov.ua>
8. Юнг Н.В., Розенберг І.Л., Калашник С.К. Система ціннісних орієнтацій при побудові життєвої перспективи у юнацькому віці. *Габітус*. 2020; Вип. 19: 202–208. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.35>

References

1. Bakiko IV. Principia theorica et methodologica formationis valorum sanae vivendi in processu educationis physicae in schola-aetate puerorum abstracta. Kyiv; 2023; LII.
2. Zakharchenko M. Peculiaritates valoris orientationes studentium iuvenum in processu educationis physicae. *Juvenis physicus*. 2018; 4.2(56.2): 1-5.
3. Krutsevich T.Yu., Marchenko O.Yu. Exemplaria orientationum valoris in notis gerendi personalitatis puerorum diversarum aetatis coetuum. *Ludis Praeco regionis Borysthene*. 2018; 2: 57-64. Available on: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/2018-02/2018-02-00.pdf>.
4. Krutsevich T.Yu., Marchenko O.Yu. Differentiae genera in structura hierarchica valoris orientationes scholarum diversarum aetatis coetuum. *Physica educatio, lusus et cultura sanitatis in hodierna societate*. 2018; 3(43): 144.

5. Marchenko O. Aetatis et generis lineamenta formationis valorum singularum culturae physicae puerorum. *Theoria et methodologia physicae educationis et ludi: Acta scientifica et theorica*, MMXVIII; 3: 80-7.
6. Sainchuk MM. *Institutio valoris orientationes in campo culturae physicae et ludi studentium altae scholae in processu educationis physicae [dissertatio]*. Kyiv; MMXII; CCXLVII.
7. *Valores orientationes scholae Ucrainae modernae*. MESU; 63. Available on: <http://mon.gov.ua>.
8. Jung NV, Rosenberg IL, Kalashnyk SK. *Systema orientationum valoris in prospectu vitae aedificandae in iuventute. Habitus*. 2020; Part. 19: 202–208.

Цитування на цю статтю:

Бакіко ІВ, Ковальчук ВЯ, Савчук СА, Гребік ОВ, Дмитрук ВС. Особливості формування ціннісних орієнтацій школярів середніх класів в процесі рухової активності. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2024 Лютий 02; 42: 55-64

Відомості про авторів:

Бакіко Ігор Володимирович – доктор наук з фізичного виховання та спорту, доцент, професор кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна)

e-mail: bakiko_igor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8835-8781>

Ковальчук Володимир Ярославович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна)

e-mail: v.kovalchuk@lntu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5888-7458>

Савчук Сергій Ананійович – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна),

e-mail: ser.savchuk@lutsk-ntu.com.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0422-8582>

Гребік Олег Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна)

e-mail: fv.hrebikoleh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5255-7263>

Дмитрук Віталій Степанович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я, Луцький національний технічний університет (Луцьк, Україна)

e-mail: dvs099775@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1899-7681>